

ANDRZEJ PISOWICZ
UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI

ORMIANIN POLSKI, PISZĄCY PO ŁACINIE
(JÓZEF EPIFANI MINASOWICZ, NOWOŁACIŃSKA WARSZAWA,
PRZEKŁAD WYBRANYCH UTWORÓW POD REDAKCJĄ BEATY GAJ,
KĘTY 2024)

Abstrakt: Recenzja dotyczy pracy o XVIII-wiecznej Warszawie w utworach polskiego Ormianina, Józefa Epifaniego Minasowicza (1718-1796), wydanej w 2024 roku pod redakcją Beaty Gaj. Publikacja ta zawiera także przekłady łacińskich wierszy tego autora na języki: polski, angielski i niemiecki.

Słowa kluczowe: Józef Epifaniusz Minasowicz, Warszawa, łacińskojęzyczna twórczość Ormian polskich, przekłady tekstów neołacińskich

Recenzowana tu książka jest nietypowa. Zawiera różnorodne teksty i materiały: artykuły naukowe (w części pierwszej, zatytułowanej: *Historia i literatura*) oraz teksty łacińskie (w części drugiej) pióra Józefa Epifaniego Minasowicza, z następującymi po nich przekładami. Szczegóły podaje przypis 1 ze strony 91:

Autorami przekładów są wszyscy uczestnicy projektu „Warsztat translato-logiczno-kulturowy: autorzy nowołacińscy o Warszawie. Przygotowanie publikacji studenckiej z profesorską asystą” zrealizowanego na UKSW od lutego do maja 2023 roku w ramach projektu Power. Prowadzenie tutorialu – Beata Gaj, dr hab. prof. ucz. Uczestnicy: Franciszek Józwicki, Miłoslawa Krogulska, Grzegorz Pakowski, Izabela Podlaska-Konkel. Tłumaczenie na język angielski i niemiecki – Joanna Gaj.

Odpowiedzialna za wstęp, redakcję i asystę translacyjną doktor habilitowana Beata Gaj jest profesorem Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

w Warszawie (Wydział Nauk Humanistycznych). Liczącą 162 strony książkę wydało w Kętach Wydawnictwo Marek Derewiecki.

Publikację otwiera wstęp zatytułowany: *Warszawa nowolacińska?*, którego autorką jest Beata Gaj. Pisze ona między innymi, że „lista autorów polskich, którzy pisali po łacinie, ciągle się wydłuża” (strona 6). Dodaje także ciekawe informacje o wydarzeniach poprzedzających prace translatologiczne, wykonane w Warszawie na UKSW. Ze wstępu dowiadujemy się ponadto, że:

Inspiracją dla takiej propozycji badawczo-ćwiczeniowej był projekt przeprowadzony dekadę wcześniej w jednym ze śląskich liceów z młodzieżą uczęszczającą na kurs języka łacińskiego. Świetną motywacją dla intensywnej i sprawdzonej w praktyce nauki stało się wówczas nie tylko zdobycie zaliczenia kursu tzw. *kleine Latinum*, wymaganego przez niemieckie uczelnie, co było motywacją części licealistów, lecz także możliwość odkrycia nieznannej twórczości dawnych mieszkańców Śląska. Tamten projekt zakończył się publikacją pt. *Juvenalia poetica. Śląscy poeci łacińscy w przekładzie licealistów* (strona 6).

Jak wiadomo, królami Polski w pierwszej połowie XVIII wieku byli Niemcy z Saksonii – August II i August III Wettynowie. Reprezentacyjna część Warszawy nosiła wówczas nazwę Osi Saskiej (strona 37). Toteż, jak podkreśla Beata Gaj, dotyczące „saskiej” Warszawy teksty Minasowicza są cennym materiałem źródłowym nie tylko dla Polski (sascy królowie z dynastii Wettynów rezydowali i w Dreźnie, i w Warszawie). Stąd decyzja o opublikowaniu tekstów Minasowicza w przekładach z łaciny zarówno na język polski, jak również na angielski i niemiecki.

O ormiańskim pochodzeniu Minasowicza czytamy w kilku miejscach recenzowanej tu książki. Na stronach 9-10 Beata Gaj pisze, że Józef Epifaniusz Minasowicz „był synem ormiańskiego szlachcica i kupca, sekretarza króla Augusta II, od Augusta III zaś on sam otrzymał godność (tytułarną) sekretarza królewskiego”. Później

na pewien czas pozyskał dochód, mianowany przez Józefa Andrzeja Załuskiego kanonikiem katedry kijowskiej. Utracił go jednak, gdy odłączono od Polski katedrę żytomierską i mimo tak wielu lat pracy dla polskiej kultury nie otrzymał żadnego stałego uposażenia, dlatego po śmierci protektora Załuskiego znalazł się w nędzy – wówczas utrzymanie zapewnił mu Ignacy Krasicki. Józef Epifani Minasowicz zmarł w Warszawie w wieku 78 lat, pochowano go w podziemiach Kościoła Św. Krzyża (strona 10).

Pamięć o Minsowiczu przez jakiś czas zdawała się zanikać. Ale, jak pisze Beata Gaj:

Na szczęście takie opinie powoli odchodzą w przeszłość. Minasowiczem interesują się nie tylko polscy Ormianie, lecz także historycy kultury oraz

filolodzy, którzy w jego twórczości znajdują rzeczy oryginalne, tematy dotąd nieporuszone lub po raz pierwszy proponowane kulturze polskiej w nowym, twórczym opracowaniu (strona 11).

Na stronie 13 czytamy, że „twórczość łacińska Józefa Epifaniego Minasowicza była elementem ważnym, pewnego rodzaju rozrywką umysłową i miejscem, gdzie mógł szczerze dawać wyraz swoim opiniom, a przynajmniej zaznaczyć własną mentalność i wrażliwość”. Ze strony 15 zaś dowiadujemy się, że w zbiorze *Carminum variorum manipulus* (czyli, mniej więcej, „Garść różnych pieśni”) Minasowicz zamieścił między innymi wiersz poświęcony „Armenii – ojczyźnie przodków”.

Jak wiadomo, Minasowicz lubił do tekstów łacińskich wplatać wyrazy polskie, co nazywamy stylem makaronicznym. Autorka wstępu pisze na ten temat:

Makaronizm jest jednym z ciekawszych zjawisk w literaturze nowołacińskiej. Niesłusznie pogardzane w kolokwialnych zastosowaniach słowo makaronizm ma bardzo wiele ciekawych literackich kontekstów oraz jest świadectwem szczególnej wrażliwości i świadomości językowo-literackiej (strona 17).

Część pierwszą (strony 23-87) recenzowanej tu pracy zbiorowej otwiera tekst pod tytułem *Warszawa w wieku XVIII. Rys historyczny* Franciszka Józwickiego. Autor tego dość obszernego (strony 25-61) opracowania jest doktorantem historii UKSW (absolwentem historii i filologii klasycznej). Tekst ten stanowi cenną, bogatą w szczegóły prezentację historii XVIII-wiecznej Polski widzianej z perspektywy stolicy. Wymienieni są w niej między innymi polscy Ormianie: Paweł Andrychowicz, o którym autor artykułu pisze: „wywodzący się z rodziny ormiańskiej, objął urząd prezydenta miasta w 1765 roku” (strona 52); Józef Michał Łukasiewicz, kupiec i rajca, był członkiem Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej i bliskim współpracownikiem Jana Dekerta, właścicielem kamienicy przy Rynku Starego Miasta, a od 1791 roku aż do 13 kwietnia 1792 roku – ostatnim prezydentem Starej Warszawy (zanim miasto zostało scalone); wreszcie – Andrzej Rafałowicz, również prezydent miasta stołecznego, kupiec, bankier, ławnik i rajca warszawski.

Drugim artykułem w części pierwszej (strony 62-69) jest tekst księdza Grzegorza Pakowskiego (doktoranta w Szkole Doktorskiej UKSW), zatytułowany *Onomastikon*. Chodzi tu o trudny do opisanego gatunek literacki, którego elementy są obecne w twórczości Minasowicza. Jak tłumaczy autor (strony 63-64), „przez onomastykon rozumiemy utwór literacki zawierający odniesienia do nazw i miejsc w pewnej przestrzeni geograficznej”, ale „trudno jednak wskazać typowy przykład tego gatunku”. (Termin ‘onomastikon’ pochodzi od greckiego rzeczownika *ὄνομα* – imię, nazwa, wyrażenie).

Trzeci artykuł zamieszczony w części pierwszej, autorstwa Izabeli Podlaskiej-Konkel (z wykształcenia polonistki i klasyczki) oraz Beaty Gaj, nosi złożony tytuł: *Descriptio urbis, czyli jak opisać miasto. Łazienki – „stabilność płynności” i płacząca Biblioteka Żałuska*. Tekst ten skupia się na opisie ważnego zabytku architektonicznego Warszawy, jakim są Łazienki Królewskie. Chodzi o opis zawarty w dziele Minasowicza, opublikowanym w 1792 roku w Warszawie pod tytułem *Specimen Musae Latinae vatis Poloni*. Autorkom zależy na podkreśleniu paradoksalności pojęcia „wodnego fundamentu”, zawartego w słowach Minasowicza o „Królewskim Pałacu zbudowanym na wodzie w Łazienkach” (w oryginale łacińskim: „aquis superstructam in Villa Łazienki”).

Czwarty artykuł w części pierwszej napisały wspólnie Miłosława Krogulska (z wykształcenia klasyczka) i Beata Gaj. Nosi on tytuł: *Miłość niejedno ma imię, czyli Józefa Epifaniego Minasowicza utwory o miłości* (strony 79-87). Chodzi o utwór zatytułowany: *Petronella Quercia Varsaviensis* [Petronella – dębina warszawska], gdzie *quercia* to włoski wyraz o znaczeniu – dąb, dębina. Treścią tego utworu jest list miłosny warszawianki Petronelli do jej ukochanego, Niemca o imieniu Senezjusz, mieszkającego w stolicy Saksonii – Dreźnie. Autorki snują rozważania o ewentualnej młodzieńczej miłości Minasowicza (z czasów jego pobytu we Lwowie) do pewnej Julii. Podstawą tych przypuszczeń jest list Minasowicza *Ad Crescentium Taurinum* [Do Krescencjusza Taurinusa]. Sprawy miłości i potencjalnego wyboru między małżeństwem a celibatem zostały poruszone przez Minasowicza w jego *Carmen Macaronicum* [Pieśni makaronicznej], zawierającej podtytuł *De eligendo vitae genere* [O wyborze sposobu życia].

Jeśli chodzi o stan cywilny Minasowicza, to na stronie 86 książki czytamy o nim następujące słowa: „Prawdopodobnie przyjął [...] niższe święcenia duchowne, ale nie kapłańskie; niższe święcenia stanowiły wymóg formalny, by mógł sprawować funkcje kanonika katedry kijowskiej, czyli przyjąć posadę od protektora biskupa Żałuskiego”.

Część druga recenzowanej tu książki (strony 89-154) zawiera *Wybrane utwory Józefa Epifaniego Minasowicza o Warszawie w tłumaczeniu polskim*. Przekłady tych (trzech) wybranych utworów na język angielski i niemiecki są dziełem Joanny Gaj, studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Eberhardt-Karls-Universität Tübingen. Oto tytuły tych utworów: *Varsovia Syren urbium Poloniae* [Warszawa Syrena wśród polskich miast], *Petronella quercia varsaviensis* [Petronella – dębina warszawska]; *Carmen Macaronicum. Ad Josephum Andream comitem junosza Żałuski...* [Pieśń makaroniczna dla Józefa Andrzeja herbu junosza Żałuskiego...]. W polszczyźnie tej ostatniej pieśni zaskakuje użycie staropolskiego wyrazu ‘plesz’ w znaczeniu ‘łysina’, w oryginale makaronicznym (strona 109): „Gestabat, błyskans, ingentem vertice pleszum” [Widać na czubku głowy ogromną łysinę błyszczącą]. Książkę zamykają: materiał graficzny, bibliografia, noty o autorach, streszczenie oraz indeks osób w tekście głównym.

Należy z uznaniem powitać omawianą tu publikację – jako cenne studium, którego trzema głównymi tematami są: Minasowicz, Warszawa i łacina. Twórczość łacińska autorów pochodzących ze społeczności Ormian polskich jest całkiem liczna, więc warto byłoby, aby praca przybliżająca wiersze Minasowicza była początkiem rekonesansu badawczego i translatorskiego w tym zakresie. Miejmy nadzieję, że profesor Beata Gaj będzie kontynuowała ten watek.

Անդժեյ Պիսովիչ, *Լեհահայ լատինալեզու գրող Յոզեֆ Էպիֆանիուս Մինասովիչի «Նեոլատինական Վարշավա» ստեղծագործությունների ընտրանու թարգմանությունը՝ Բեատա Գայի խմբագրությամբ (Կենտրի, 2024)*

Համառոտագիր. Գրախոսությունը նվիրված է 18-րդ դարի Վարշավային վերաբերող այն հրատարակությանը, որը կազմված է լեհահայ հեղինակ Յոզեֆ Էպիֆանիուս Մինասովիչի (1718–1796) ստեղծագործություններից և լույս է տեսել 2024 թվականին՝ Բեատա Գայի խմբագրությամբ: Հրատարակությունը ներառում է նաև հեղինակի լատիներեն բանաստեղծությունների թարգմանությունները լեհերեն, անգլերեն և գերմաներեն լեզուներով:

Բանալի բառեր. Յոզեֆ Էպիֆանիուս Մինասովիչ, Վարշավա, լեհահայ լատինալեզու գրականություն, նեոլատինական տեքստերի թարգմանություններ:

Andrzej Pisowicz, *A Polish Armenian Writing in Latin (Józef Epifani Minasowicz, Neo-Latin Warsaw, selected works translated and edited by Beata Gaj, Kęty 2024)*

Abstract: The review concerns a work on 18th-century Warsaw as depicted in the writings of the Polish-Armenian, Józef Epifani Minasowicz (1718-1796), published in 2024 under the editorship of Beata Gaj. The volume also contains translations of the author's Latin poems into Polish, English, and German.

Keywords: Józef Epifaniusz Minasowicz, Warsaw, Latin-language works of Polish Armenians, translations of Neo-Latin texts